

III. ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.79

Сафончик О. І.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного Університету
«Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ТА ЙОГО ВІДМІННІСТЬ ВІД ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСИМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В запропонованій статті надається загальна характеристика поняття припинення шлюбу та його співвідношення з визнанням шлюбу недійсним за законодавством України. При цьому наголошується, що припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання. Крім того, попри те, що такі правові категорії, як «припинення шлюбу» та «визнання шлюбу недійсним» принципово відрізняються одне від одного, все ж таки можна прослідити і деякі схожі моменти, які знайшли своє відображення у даній статті.

Ключові слова: шлюб, сім'я, сімейні правовідносини, шлюбно-сімейні правовідносини, припинення шлюбу, недійсність шлюбу

В предложенной статье дается общая характеристика понятия прекращения брака и его соотношение с признанием брака недействительным по законодательству Украины. При этом акцентируется внимание на том, что прекращение брака отличается от признания последнего тем, что оно направлено на будущее, тогда как признание брака недействительным имеет обратную силу и прекращает правовые последствия брака с

момента его заключення. Кроме того, несмотря на то, что такие правовые категории, как «прекращение брака» и «признание брака недействительным» принципиально отличаются друг от друга, все же можно проследить и некоторые схожие моменты, которые нашли свое отображение в указанной статье.

Ключевые слова: брак, семья, семейные правоотношения, брачно-семейные правоотношения, прекращение брака, недействительность брака

This article provides a general description of the notion of marriage dissolution and its relation with marriage annulment according to Ukrainian legislation. Herewith, it is mentioned that marriage dissolution differs from marriage annulment in that it is aimed at the future, while marriage annulment has retroactive effect and terminates legal consequences of marriage since its conclusion. In addition, although such legal categories as "marriage dissolution" and "marriage annulment" are fundamentally different, some similar aspects reflected in this article can be traced.

Keywords: marriage, family, family relations, marriage and family relations, marriage dissolution, marriage annulment.

Постановка проблеми. Оскільки шлюб є добровільним і вільним союзом чоловіка й жінки, ніхто не має права впливати на волевиявлення суб'єктів на вступ і перебування у відповідному соціальному статусі чоловіка і дружини (подружжя). Практиці й історії суспільства відомі випадки розірвання шлюбно-сімейних відносин як з волі і бажання одного з подружжя у зв'язку зі збігом несприятливих обставин, так і в зв'язку з подіями, що наступили, а також можливістю розірвання шлюбу і за взаємною згодою.

Таким чином, перед державою і суспільством стоїть складне й суперечливе завдання: з одного боку, здійснювати таке правове і моральне регулювання шлюбних відносин, яке сприяло б зміцненню сім'ї і збереженню шлюбу, з іншого боку, здійснювати це регулювання лише у межах, які не обмежували б ні волі шлюбу, ані волі розлучення. Суперечливість завдання коріниться й у природі самого розлучення, оскільки в одних

випадках воно є очевидним благом, в інших належить до конче небажаних явищ. Розлучення є найбільш частим випадком припинення шлюбу.

Усе це не могло не позначитися й на основній структурі суспільства – сім'ї. У зв'язку зі збільшенням кількості розлучень у практичній діяльності юристів постало багато питань, невіршених проблем, пов'язаних із припиненням шлюбу; величезна кількість минутих процесів, виникають нові нюанси, які потребувають систематизації знань у цій сфері, нових рішень, що дозволили б на новому, сучасному рівні підійти до питання припинення шлюбу.

Аналіз дослідження даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як М.В. Антокольська, О.М. Бандурка, О.Б. Безпалько, А.М. Белякова, В.І. Бошка, Д.В. Генкін, В.С. Гопанчук, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, І.А. Загорський, О.М. Калітенко, В.М. Косак, Н.С. Кузнєцова, Г.К. Матвєєв, Н.В. Орлова, Л.М. Пчелінцева, В.О. Рясенцев, З.В. Ромовська, В.М. Самойленко, В.І. Семчик, Г.М. Свердлов, Р.О. Стефанчук, Є.А. Суханов, В.А. Тархова, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, К.Л. Цимбал, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та інших.

Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів сімейного права в сфері поняття припинення шлюбу та його відмінності від визнання шлюбу недійсним за законодавством України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері шлюбно-сімейних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Під припиненням шлюбу розуміють припинення у майбутньому правовідносин між подружжям, що виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликане певними юридичними фактами. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання.

Глава 5 (ст. ст. 38-47) СК України [1] регламентує питання щодо недійсності шлюбу, яким визнається шлюб, укладений при

відсутності хоча б одного з передбачених в законі умов для його укладення або при наявності хоча б однієї з перешкод для його укладення, що закріплюється в СК України. Таким чином, недійсність шлюбу пов'язується з порушенням умов укладення шлюбу і не породжує прав та обов'язків подружжя.

У зв'язку з цим визнання шлюбу недійсним означає припинення звичайних правових взаємовідносин, які законом допускаються тільки для дійсного шлюбу. Характер взаємовідносин між сторонами за таким шлюбом в принципі не має ніякого значення. При цьому глибока прив'язаність подружжя одне до одного не перешкоджає задоволенню позову про визнання шлюбу недійсним.

Відповідно до ст. 38 СК України підставами недійсності шлюбу є порушення вимог, встановлених статтями 22, 24 – 26 СК України, тобто, укладення шлюбу з порушення вимог закону щодо шлюбного віку (ст. 22), добровільної згоди на вступ у нього, його реєстрації з особою, визнаною недієздатною, або з особою, яка з інших причин не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними (ст. 24), додержання принципу одношлюбності (ст. 25), осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою (ст. 26). При цьому слід зазначити, що вказана стаття не передбачає в якості однією з підстав визнання шлюбу недійсним приховання одним з подружжя тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для другої з них, їх нащадків, хоча така підстава передбачена ч. 5 ст. 30 СК України [2; С. 59].

Глава 5 СК України містить вичерпний перелік обставин, які слугують підставами для визнання шлюбу недійсним, до яких належать: порушення умов укладення шлюбу (ст.ст. 22, 24 – 26 СК України); наявність при укладенні шлюбу обставин, що перешкоджають його реєстрації; реєстрація фіктивного шлюбу. При цьому, у залежності від того, які вимоги закону були порушені при укладенні шлюбу, останні поділяються на: абсолютно недійсні (ст. 39); шлюби, які визнаються недійсними за рішенням суду (ст. 40); які можуть бути недійсними за рішенням суду (ст. 41).

При цьому слід враховувати, що припинення шлюбу принципово відрізняється від визнання шлюбу недійсним, що обумовлено наступним:

1. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання. Іншими словами, у разі припинення шлюбу взаємні права та обов'язки подружжя припиняються з моменту припинення шлюбу, тобто на майбутнє. А при визнанні шлюбу припиняються права та обов'язки подружжя з моменту укладання шлюбу, тобто, вказане рішення спрямоване на минуле.

2. Правові наслідки, які настають у випадку припинення шлюбу, суттєво відрізняються від правових наслідків визнання шлюбу недійсним. Головна відмінність полягає в тому, що у недійсному шлюбі у подружжя не виникають взаємні особисті або майнові права та обов'язки. У зв'язку з чим набуте подружжям у такому шлюбі майно не може розподілятися між ними як спільне майно подружжя при розірванні шлюбу, оскільки це не вважатиметься їхньою спільною сумісною власністю, а підлягає розподілу за загальними правилами не СК України, а ЦК України про витребування майна з чужого незаконного володіння, стягнення безпідставного збагачення, двосторонньої реституції внаслідок визнання правочинів недійсними тощо.

Перебування у недійсному шлюбу є правопорушенням, що триває, у зв'язку з цим, визнання шлюбу недійсним є санкцією за протиправну поведінку. У тих випадках, коли обидва з подружжя або один з них діяли винно, це може бути захід відповідальності, а у разі відсутності вини осіб, які зареєстрували недійсний шлюб, - захід захисту (ст. 38 СК України).

Як випливає із змісту ст. 46 СК України, закон поряд із загальними (ст. 45) встановлює також спеціальні правові наслідки недійсності шлюбу, які застосовуються до особи, яка не знала і не могла знати про наявність перешкод для укладення шлюбу. У зв'язку з цим ст. 46 СК України передбачає винятки із

загального правила про правові наслідки недійсності шлюбу, які стосуються добросовісного чоловіка або дружини. Добросовісним чоловіком або дружиною є та особа, яка не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу (наприклад, про недієздатність або про недосягнення іншим шлюбного віку тощо). При цьому добросовісність чоловіка чи дружини встановлюється в судовому порядку.

У разі, якщо особа не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, вона має право: 1) на поділ майна, набутого у недійсному шлюбі, як спільної сумісної власності подружжя; 2) на проживання у житловому приміщенні, в яке вона поселилася у зв'язку з недійсним шлюбом; 3) на аліменти відповідно до закону (статті 75, 84, 86 і 88 СК України); 4) на прізвище, яке вона обрала при реєстрації шлюбу.

При цьому ст. 46 СК України містить у собі вичерпний перелік правових наслідків недійсності шлюбу, які застосовуються для того з подружжя, хто не знав і не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, і розширеному тлумаченню не підлягає. Це означає, що при визнанні шлюбу недійсним за добросовісним чоловіком (дружиною) за його (її) бажанням можуть бути збережені лише права, які передбачені зазначеною статтею. Інших прав, що випливають з факту перебування у шлюбі (наприклад, права на спадкування) він (вона) не мають.

3. Якщо подружжя уклали шлюбний договір, то після визнання шлюбу недійсним він буде вважатися нікчемним з моменту його укладання. Для подружжя це буде означати, що їхній договір (шлюбний) не мав жодних юридичних наслідків. Якщо за умовами договору подружжя одержали один від одного будь-яке майно, вони зобов'язані будуть повернути отримане, а якщо зробити це не є можливим, то вартість отриманого підлягає відшкодуванню в грошовому еквіваленті. У разі припинення шлюбу шлюбний договір, навпаки, продовжує діяти.

4. У разі припинення шлюбу у судовому порядку (розірванні шлюбу) суд вживає відповідних заходів щодо

примирення подружжя, тоді як при визнанні шлюбу недійсним такий захід взагалі не використовується.

5. Визнання шлюбу недійсним вважається таким з моменту набрання рішення суду про визнання шлюбу недійсним законної сили, тоді як припинення шлюбу може вважатися таким як з цього моменту (наприклад, у разі прийняття судом рішення про розірвання шлюбу, про оголошення фізичної особи померлою), так і з іншого моменту (наприклад, дати смерті фізичної особи, дати реєстрації припинення шлюбу в державному органі РАЦС).

Попри те, що такі правові категорії, як «припинення шлюбу» та «визнання шлюбу недійсним» принципово відрізняються одне від одного, все ж таки можна прослідити і деякі схожі моменти, зокрема:

1. В обох випадках кожен має право повернути своє дошлюбне прізвище.

2. Кожен може укласти новий шлюб.

3. В деяких випадках у разі визнання шлюбу недійсним можуть наставати такі ж правові наслідки, як і у випадку припинення шлюбу. Наприклад, укладання шлюбу з будь-якою особою; правові наслідки, які настають для добросовісного подружжя (ст. 46 СК України).

4. Діти, народжені у шлюбі, який в подальшому був визнаний недійсним або у шлюбі, якій був припинений, у встановленому законом порядку, мають такі ж самі права, а батьки – обов'язки (ст. 141 СК України).

Крім того, чинним сімейним законодавством України окремо виділяється така правова категорія, як «визнання шлюбу неукладеним» (ст. 48 СК України). До неукладених шлюбів відносяться шлюби, які зареєстровані з порушенням процедури реєстрації шлюбу, тобто у випадку реєстрації шлюбу у відсутності нареченої і (або) нареченого. Отже, для визнання шлюбу недійсним суттєвим є відсутність фактичного складу позитивних умов його укладення або наявність хоча б однієї з негативних умов, а для визнання шлюбу неукладеним суттєвим є порушення самої процедури реєстрації шлюбу, тобто, його реєстрація у відсутності нареченої (або) нареченого.

Присутність обох наречених при реєстрації шлюбу дає можливість зайвий раз переконатися у прагненні останніх

укласти шлюб і добровільності такого рішення. Крім того, закон встановлює імперативну норму, відповідно до якої присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою (ст. 34 СК України). Тому порушення цієї норми, а саме, реєстрація шлюбу за відсутності одного з наречених, присутність іншої людини як нареченого (нареченої), реєстрація за підробленими документами, за довіреністю тощо, не можуть свідчити про те, що шлюб укладений, а тому він не може бути визнаний недійсним. Між тим, реєстрація такого шлюбу відбувалася, проте це не свідчить про виникнення між нареченими прав та обов'язків подружжя, оскільки такого шлюбу юридично не існує.

Необхідно зазначити, що ст. 48 СК України носить імперативний характер, і не підлягає розширеному тлумаченню. Проте СК України окремо не регламентує випадки, коли реєстрація або оформлення шлюбу було здійснено не уповноваженою на це особою чи органом. За таких обставин було б доцільно такий шлюб визнавати недійсним також.

Однак визнання шлюбу неукладеним не може відбутися без ініціативи заінтересованих суб'єктів, перелік яких наведений в СК України, які мають вчинити передбачені законом дії для того, щоб уповноважені особи визнали шлюб неукладеним. У зазначених вище випадках за заявою заінтересованої особи запис про шлюб у держаному органі реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду. Неукладений шлюб не породжує ніяких прав і за жодних обставин не може бути визнаний дійсним, у зв'язку з чим при неукладеному шлюбі презумпції батьківства чоловіка матері не існує.

Висновки. Отже, припинення шлюбу є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання.

Правовий аналіз таких правових категорій, як «припинення шлюбу» та «визнання шлюбу недійсним» дозволяє визначити низку відмінностей між ними. Проте, уявляється, цей перелік не можна вважати вичерпним, у зв'язку з цим зазначене питання потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22.
2. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. Є.О. Харитонова, Х.: Одиссей. – 2006. – 552 с.

УДК 347.44

Світлична Ю. О.,
канд. наук з держ. упр.,
Харківська обласна державна адміністрація

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті охарактеризовано нормативно-правове регулювання іноземного інвестування в Україні. Проаналізовано ефективність інвестиційного законодавства, визначено його недоліки та обмеження, що створюють перепони для діяльності іноземних інвесторів в Україні, обґрунтована необхідність прийняття Інвестиційного кодексу України.

Ключові слова: інвестиції, правове регулювання, інвестиційне законодавство, іноземні інвестиції.

В статье охарактеризовано нормативно-правовое регулирование иностранного инвестирования в Украину. Проанализирована эффективность инвестиционного законодательства, определены его недостатки и ограничения, которые создают препятствия для деятельности иностранных инвесторов в Украине, обоснована необходимость принятия Инвестиционного кодекса Украины.